

ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

УДК 349.2

С. Я. Вавженчук, канд. юрид. наук,
доц. кафедри цивільного та трудового права
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ГЕНЕЗИС ОХОРОНИ ТА ФОРМУВАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ АВАРІЇ НА ЧАЕС

У даній статті автор звертає увагу на ряд аспектів правового регулювання і з'ясування окремих проблем щодо генезису охорони та реалізації трудових прав у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. При цьому окреслює вплив аварії на ЧАЕС, як фактору глобалізації, на формування трудових прав.

Ключові слова: трудові права, захист трудових прав, реалізація трудових прав.

В данной статье автор обращает внимание на ряд аспектов правового регулирования и определение отдельных проблем касательно генезиса охраны и реализации трудовых прав в сфере ликвидации последствий аварии на ЧАЭС. При этом очерчивает влияние аварии на ЧАЭС, как фактора глобализации, на формирование трудовых прав.

Ключевые слова: трудовые права, защита трудовых прав, реализация трудовых прав.

The article focuses on a series of aspects of legal regulation and clarification of individual problems of the origin of the protection and realization of labor rights in the field of the liquidation of Chernobyl disaster. It also outlines the impact of the Chernobyl disaster on the shaping of labor rights, the Chernobyl disaster being a globalization factor.

Key words: labor rights, protection of labor rights, realization of labor rights.

Постійне та неухильне вдосконалення правового регулювання та охорони трудових відносин в процесі ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, як складової підгрунття розвитку трудового права є

пріоритетним завданням суспільства та держави. Багатогранні процеси розвитку правового регулювання та охорони трудових відносин у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС протікають досить складно та суперечливо. Окреслений стан правового регулювання та охорони трудових відносин належить до однієї із основних підстав здійснення наукових розвідок у цій сфері.

Серед правників, які переймалися проблемами правового регулювання відносин у сфері охорони та формування трудових прав працівників, варто виділити таких науковців, як Н. Б. Болотіна, М. І. Іншин, Г. І. Чанишева, О. М. Ярошенко та ін. Результати наукових здобутків зазначених науковців в умовах сьогодення зберегли гостру актуальність і науково-практичну цінність, склавши підвалини вчення про охорону та регулювання трудових правовідносин.

Втім, незважаючи на наявність наукових доробків, категорії охорони та формування трудових прав працівників потребують подальшого розгляду з огляду на переосмислення вихідних положень трудового законодавства до вимог сучасності.

Метою даної роботи є окреслення розвитку охорони та формування трудових прав через призму ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

Під час парламентських слухань «Про стан дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян», що пройшли 10 грудня 2008 року у Верховній Раді України, було зазначено, що «сьогодні в Україні, незважаючи на прийняття цілої низки законів, стан додержання норм і положень трудового права не є задовільний» [1]. Дійсно, до сьогоднішнього дня залишилися проблеми охорони, формування та реалізації трудових прав працівників, які виконують роботи у зоні відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення міста Чорнобиля, забезпечення надання додаткових державних гарантій працівникам, які вивільнилися з роботи у зв'язку з достроковим зняттям з експлуатації Чорнобильської АЕС на виконання п.п. «а», «б» і «в» ч. 2 ст. 12 Закону України «Про загальні засади подальшої експлуатації і зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого четвертого енергоблоку цієї АЕС на екологічно безпечну систему» [2].

Слід звернути увагу і на те, що в умовах світової фінансової кризи ситуація щодо дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян, особливо в частині забезпечення гід-

ної праці, різко погіршується, що може спричинити масову трудову міграцію та руйнування трудового потенціалу, втрату конкурентоздатності національної економіки, призвести до бідності значної частини населення України. В таких умовах особливого значення набувають питання захисту та охорони трудових прав працівників, які виконують роботи у зоні відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення міста Чорнобиля. При цьому важливо розуміти, що «з моменту свого виникнення і до сьогодні трудове право України пройшло складний шлях формування, який характеризувався різними історичними віхами. Від визнання трудового права головною ланкою ідеологічної боротьби з протилежною соціально-економічною формацією (радянський період) і до занепаду та майже фактичної втрати соціальної цінності (початок і середина 90-х року ХХ ст.)» [3, с. 5—6]. Відтак, сучасні трудові права, проголошені у міжнародно-правових актах, конституціях і законодавстві економічно розвинутих країн, є результатом тривалого історичного становлення і розвитку прав людини, боротьби за їхнє існування та визнання. Тому, генезис і формування трудових прав працівників у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС повинен здійснюватися з огляду на міжнародно-правовий досвід і природні права людини.

Очевидно, що розуміння та зміст основних трудових прав працівників у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС також змінювалися протягом періоду становлення та розвитку трудового права. Окрім того, паралельно в міжнародному співтоваристві відбувалися також певні зміни у відношенні до соціальних прав людини та громадянина. Відмітимо, що соціальні права людини — відносно нове поняття та правовий інститут. Терміном «соціальні права» зазвичай позначають сукупність визначених прав і свобод людини, що забезпечують їй гідний рівень життя та необхідну соціальну захищеність. Соціальні права активно увійшли в політичний лексикон і в правову науку й практику у другій половині ХХ ст. шляхом виділення у відносно відособлений блок з більш ширшого поняття «права людини» [4, с. 20]. Як вказують В. А. Іваненко та В. С. Іваненко, «як не парадоксально, але соціальні права людини, які постійно «на слуху», про які вже більше ста років говорять, пишуть і дискутують, за які борються та вмирають, які законодавчо визнають, закріплюють і розширюють, конститу-

ційно гарантують, юридично забезпечують, охороняють і захищають, не мають при цьому загально визнаного або узгодженого свого переліку» [4, с. 98]. Разом із тим, аналіз положень міжнародних правових актів у цій сфері вказує на те, що право на працю та, відповідно, трудові права таких працівників є одним із беззаперечних складових елементів соціальних прав людини. Очевидно, що з огляду на специфіку трудових правовідносин у зоні відчуження ЧАЕС перелік і зміст основних трудових прав також потребує уточнення.

Проблема охорони, формування та реалізації трудових прав працівників у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС привертає все більше уваги в сучасній науці трудового права. Це є цілком природно, оскільки наразі, після здобуття Україною незалежності, відбувається становлення власного українського трудового права, формування принципів і напрямків правового регулювання праці. В цьому процесі, як вірно відзначає В. І. Щербина, «не слід повторювати помилки, зроблені в радянський період, а тим більше, зроблені та уже виправлені в країнах із ринковою економікою» [3, с. 6]. Логічно, що основою та базисом обрання тих чи тих напрямів правового впливу на використання найманої праці є розширення основоположних трудових прав працівників у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, які саме і підлягають захисту і охороні. Зокрема, потребують розширення на законодавчому рівні права працівників, що працювали у зоні відчуження, щодо збереження за ними середньої заробітної плати та стажу роботи при звільненні. Зокрема, ст. 45 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [11] стосується лише збереження за працівниками середньої заробітної плати та стажу роботи при звільненні у зв'язку з відселенням або самостійним переселенням.

Важливу роль у трансформації та розвитку трудових прав багатьма вченими відведено процесам глобалізації світової економіки [5; 6]. Так, на думку М. В. Лушникової та А. М. Лушникова, на розвиток і зміст трудових прав здійснили вплив технічна революція у поєднанні з прискореною соціальною еволюцією, результатом взаємодії яких стало формування постіндустріального суспільства, з одного боку, і нерозривно пов'язаний з ними процес глобалізації [6, с. 104]. З точки зору Є. В. Краснова, слід виділити три основних напрямки впливу

процесів глобалізації на трудові права людини: зростання ролі транснаціональних корпорацій, активізація міграції працівників, посилення значення міжнародних стандартів праці [7, с. 29]. Таким чином, факторами розвитку трудових прав вчені називають: 1) формування постіндустріального суспільства; 2) процеси глобалізації в суспільстві, що представляють собою, на думку С. В. Краснова, розвиток ТНК, активізацію міграції працівників, посилення міжнародних стандартів праці.

Що стосується процесів глобалізації, які відбуваються у світі, то цей фактор беззаперечно є одним із найважливіших, що здійснює вагомий вплив на розвиток, охорону та зміст трудових прав працівників у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС у зоні відчуження. Це пояснюється насамперед тим, що глобалізація світового господарства та розширення зовнішньоекономічних зв'язків є визначальним фактором розвитку ринку праці та створення нових механізмів його охорони. Взагалі, за словами М. А. Чешкова, термін глобальність «грає в сучасному суспільно-науковому словнику роль ключового, кодового поняття. Воно означає широку сукупність процесів і структур, що співвідносяться з явищами взаємозалежності, взаємопроникнення і взаємообумовленості в планетарних рамках, результат яких — виникаюча цілісність буття людства» [8, с. 129]. На думку С. А. Бур'янова, глобалізація — зростаюча взаємодія, підвищення ролі і зміна співвідношення на користь структур і феноменів, що знаходяться поза юрисдикцією національних держав [9, с. 26—27]. Так, основа глобалізації була закладена масовою міграцією і інтегрованими ринками капіталу в ХІХ столітті. Технічні досягнення, що дозволили прискорити і знизити вартість переміщення людей, товарів, грошей, інформації значно підсилили первинні тенденції [9, с. 26]. Нинішній етап глобалізації характеризується в економічній сфері розвитком транснаціональних корпорацій; миттєвим переливом колосальних вільних капіталів з одних континентів і країн в інші [10, с. 4]. Окрім того, глобалізація обумовлює вироблення єдиних підходів до вирішення ідентичних питань, тобто виробляються певні міжнародні стандарти, яких мають дотримуватися всі держави, котрі бажають бути рівноправними членами міжнародної спільноти. За даних обставин не слід забувати, що аварія на ЧАЕС одразу перетворилася на явище світового масштабу і як

наслідок зайняла окреме місце в системі процесів глобалізації світової економіки. Так, ліквідація наслідків аварії на ЧАЕС і проведення робіт у зоні відчуження здійснювалися працівниками підприємств різних держав, більше того, ліквідація наслідків такої катастрофи здійснювалися працівниками на території інших держав. Тому розвиток та охорона трудових прав працівників має трансформуватися під впливом вказаного фактору глобалізації не тільки в Україні але і за її межами.

Таким чином, окресливши розвиток охорони та формування трудових прав через призму ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС слід зазначити, що формування та закріплення основних трудових прав повинно здійснюватися на підставі соціальних прав людини, яка має право на вільний розвиток і свободу вибору, та з урахуванням особливостей механізму правового регулювання трудових відносин у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Зокрема, слід враховувати нормативну основу механізму правового регулювання трудових відносин у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, у тому числі нормативні гарантії визначені Конституцією України, Кодексом законів про працю України, розділом 7 «Особливості регулювання праці громадян, які працюють на територіях радіоактивного забруднення» Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 р. та їх правові вектори; трудове праввідношення у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС; правозастосування у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

Окреслюючи генезис охорони та формування трудових прав через призму ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС автор також прийшов до висновків у вигляді наступних положень.

1. Генезис охорони та формування трудових прав працівників у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС повинен здійснюватися з огляду на міжнародно-правовий досвід і природні права людини.

2. Аварія на ЧАЕС належить до фактору світової глобалізації, що безпосередньо впливає на генезис охорони та формування трудових прав.

3. Розвиток трудових прав працівників має трансформуватися під впливом фактору світової глобалізації (аварія на ЧАЕС) не тільки в Україні, а і за її межами.

Подальші наукові розвідки та дослідження охорони та формування трудових прав у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС

дадуть можливість удосконалити чинне трудове законодавство і уникнути чисельних складнощів у правозастосуванні.

Література

1. Парламентські слухання 10 грудня 2008 року: «Про стан дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян» [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish/article/news_left?art_id=136902&cat_id=46666.

2. Закон України «Про загальні засади подальшої експлуатації і зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого четвертого енергоблока цієї АЕС на екологічно безпечну систему» від 11 грудня 1998 р. № 309-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 4 (29.01.1999). — Ст. 33.

3. *Щербина В. І.* Трудове право України: Підручник / [За ред. В. С. Венедіктова]. — К.: Істина, 2008. — 384 с.

4. *Иваненко В. А., Иваненко В. С.* Социальные права человека и социальные обязанности государства: международные и конституционные правовые аспекты / В. А. Иваненко, В. С. Иваненко. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. — 404 с.

5. *Краснов Є. В.* Основні трудові права: міжнародні стандарти і законодавство України.: Автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. наук: 12.00.2005 / Є. В. Краснов. — Одеса, 2008. — 20 с.

6. *Лушникова М. В., Лушников А. М.* Очерки теории трудового права / М. В. Лушникова, А. М. Лушников. — СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. — 940 с.

7. *Краснов Є. В.* Основні трудові права: міжнародні стандарти і законодавство України. : Дис. канд. наук: 12.00.2005 / Є. В. Краснов. — Одеса, 2008. — 20 с.

8. *Чешков М. А.* Глобалистика: предмет, проблемы, перспективы / М. А. Чешков // Общественные науки и современность. — 1998. — № 2. — С. 129—140.

9. *Бурьянов С. А.* Проблемы совершенствования нормативно-правовой базы реализации права на свободу совести в контексте глобализации / С. А. Бурьянов // Государство и право. — 2002. — № 10. — С. 26—31.

10. *Дмитриев А. В.* Конфликтогенность миграции : глобальный аспект / А.В. Дмитриев // Социс. — 2004. — № 10. — С. 4—13.

11. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 р. № 796-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 16 (16.04.1991). — Ст. 200.

Стаття надійшла до друку 21 листопада 2011 року.